

<https://doi.org/10.18485/primling.2024.25.2>

37.091.3:811.111

Оригинални научни рад

Примљен: 23. 4. 2024.

Прихваћен: 26. 5. 2024.

Данијела Д. Љубојевић¹

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4337-4884>

Институт за педагошка истраживања, Београд

О НЕКИМ СПЕЦИФИЧНОСТИМА НАСТАВЕ ПОЧЕТНОГ ПИСАЊА НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ НА МЛАЂЕМ ШКОЛСКОМ УЗРАСТУ

Сажетак: Рад се бави специфичностима наставе почетног писања на енглеском језику у млађим разредима основне школе. Предмет рада је писање као скуп знања, навика, вештина и способности правилног графичког обликовања писаних и штампаних слова у писму страног језика. У раду је представљена анализа писама због могуће интерференције и објашњене су технике почетног писања на матерњем језику. На крају су наведене активности и технике за описмењавање на енглеском језику помоћу којих би се овакав приступ реализовао у наставној пракси, а све у складу са развојним могућностима ученика и дидактичким препорукама у нашем образовном систему.

Кључне речи: методика наставе енглеског језика, енглески језик, млађи школски узраст, основна школа, писање, описмењавање, латиница.

Увод

Увођење страног језика на ниво млађег школског узраста (први циклус образовања) почело је 2005. године када је правилницима о наставном плану и програму страни језик добио статус обавезног наставног предмета од трећег, односно од првог разреда основне школе. До тада се страни језик учио од петог разреда и ученици су га добијали тек са предметном наставом, односно, у старијем основношколском узрасту. Оваква реформа курикулума заснована је на *Заједничком европском оквиру за живе језике: учење, настава, оцењивање/*

¹ danijela.ljubojevic@ipi.ac.rs

оцјењивање (објављеном 1997, а код нас преведеном 2003. године) који је поставио темеље програмима за страни језик.

Иако оваква реформа има пуно позитивних страна, у овом раду ћемо се осврнути на неке специфичне аспекте и изазове који су се јавили услед померања страног језика из петог у први разред основне школе, са нарочитим освртом на почетну наставу писања. Када су ученици добијали предмет од петог разреда, били су већ иницијално описмењени на другом писму (латиници) и налазили су се у формално-оперативном стадијуму према Пијажеовој теорији когнитивног развоја: могу да размишљају апстрактно и да изводе закључке формално-логичким средствима. С друге стране, у првом разреду не познају ниједно писмо, а тек у другом почињу са другим. То значи да је неодржива примена истих метода и техника у наставни страних језика и у првом и у петом разреду. Програмима наставе и учења је утврђено да се у првом и другом разреду примењује само орална метода и да нема читања, а нарочито не писања. Од трећег разреда је предвиђено описмењавање на страном језику, премда потешкоће са којима се и ученици и наставници сусрећу указују на то да треба приступити решавању проблема из другог угла.

Од 2005. године наставни програми су се променили и тренутно су важећи програми оријентисани ка исходима учења, али је и даље питање писања остало. Многи наставници страних језика самоиницијативно уче децу у другом разреду (чак и у првом) да пишу на латиници како би их што боље припремили за „тежи“ трећи разред (Љубојевић 2024), али у тој својој најбољој жељи често превиде неке специфичности у вези са описмењавањем на другом писму и страном језику. Описмењавање захтева одређена професионална знања (методика почетног читања и писања, припрема за описмењавање) које професори разредне наставе (учитељи) добијају током студија. Предметни наставници, васпитачи, а ни родитељи углавном не умеју на исправан начин да науче децу читању и писању, тако да често то погрешно раде. Приступ, методе и технике подучавања страног језика треба добро прилагодити способностима (когнитивним, социјалним, моторним) ученика и уважавати њихове развојне потребе на млађем школском узрасту како не би дошло до интерференције и успоравања описмењавање на другом писму матерњег језика.

У овом раду ћемо се бавити наставом почетног писања на страном језику и свим специфичностима које она носи: значајем развије-

не fine графомоторике на раном школском узрасту, анализом писама због могуће интерференције и представљањем техника почетног читања и писања на матерњем језику. На основу прегледа теоријских разматрања и резултата емпиријских истраживања, на крају ћемо навести импликације за наставу страних језика: предложимо могуће наставне приступе, активности и технике помоћу којих би се овакво рано писање реализовало у наставној пракси, а све у складу са развојним могућностима ученика и дидактичким препорукама у нашем образовном систему.

Преглед литературе

Када говоримо о писању, углавном је прва помисао на писање састава, писмене задатке из матерњег језика, описе, креативно изражавање, аргументоване есеје, као и добру композицију писаног састава са свим њеним етапама при изради плана, и сл. Све ово спада у писање, али на много каснијем нивоу образовања деце. Да би ученици развили вештину писања, потребно је да крену од самог почетка: правилно држање оловке, увежбавање црта и линија које се касније користе за слова, везивних елемената за писана слова, визуелно-графички приказ, итд. То је задатак наставе описмењавања на млађем школском узрасту. Предмет овог рада је писање у најосновнијем значењу речи: писање као скуп знања, навика, вештина и способности правилног графичког обликовања писаних и штампаних слова у одређеном писму, у нашем случају енглеског језика.

Интересантно је да не постоји консензус о томе да ли ученици треба да почну са читањем и писањем од првог разреда. Заговорници теорије о одлагању учења читања и писања наводе као неке од разлога и то да деца нису психофизички спремна за овакву врсту учења и да морају прво да стекну многе појмове и представе па тек онда да пишу и читају. Такође, додатни притисак што се тиче страног језика представља когнитивни терет и ако се поставе нереални и превисоки захтеви, може доћи до губитка мотивације код деце. У нашем образовном систему, са учењем читања и писања на матерњем језику почиње се одмах у првом разреду, а већ у другом се ради на описмењавању на другом писму. Неки аутори сматрају да нема потребе за одлагањем увођења латинице, јер савремени услови живота, образовања

и васпитања негирају све наведене аргументе (Милатовић 1990: 13) Такође, једна од кључних порука Европске комисије је „вредност увођења читања и писања у раној фази, а не усредсредити се искључиво на слушање и говор“ (Edelenbos, Johnstone, Kubanek 2006: 9). У истој публикацији наводе се резултати истраживања Мертенса који је утврдио да су деца у првом разреду која су учила француски у Немачкој имала корист од тога што им је одмах уведено писање (Mertens 2022). Следеће важно истраживање које поткрепљује тезу о раном увођењу писања јесте оно које је спровела Глориа Вицков, чији резултати указују на то да увођење и развијање вештине писања на страном језику на почетном ступњу учења у првом разреду основне школе не утиче негативно на усвајање матерњег језика (Vickov 2005).

Поред овога, још неки глотодидактичари заступају тезу да је могуће увести писање од првог разреда основне школе. Поповић (2010) износи неколико основних начела које би требало следити у планирању наставе:

- Потребно је писање чвршће повезати са развијањем вештине читања.
- Писање на страном језику треба што више повезати са техникама развијања писмености на матерњем језику.
- Писање треба раније и постепено уводити и непрекидно га користити у раду на часу. Са оцењивањем писања треба почети касније.
- Ученици треба да увежбавају оба аспекта писања: ортографију и писање као процес.
- Писање мора бити повезано са стварношћу, мора бити релевантно за децу. (Поповић 2010: 43)

Ауторка је навела и примере активности за интеграцију у наставни план и такође је позвала креаторе језичке политике да се писање и читање уврсте у наставни програм за енглески језик од првог разреда.

Недавно истраживање са наставницима енглеског језика који предају у млађим разредима указало је на важност ове теме. Резултати истраживања показују да актуелна наставна пракса не занемарује писање у прва два разреда и да је писање заступљено иако није предвиђено наставним програмом. Међутим, такође је утврђено да наставници нису обучени да раде формално са ученицима на описмењавању и да нису сигурни у технике које треба примењивати (Љубојевић 2024).

У овом раду се такође заступа становиште да нема потребе одлагати писање, штавише да га је могуће увести паралелно са описмењавањем на матерњем језику, али уз стручан педагошки рад наставника који уважава све особености страног језика, писма и развојних карактеристика деце. За разлику од осталих горенаведених радова, којима се подржава увођење раног писања, у фокусу овог рада управо је методичко решавање проблема када је у питању графичко обликовање слова и постепено увођење у ортографију енглеског језика како не би дошло до фрустрације ученика новим писмом и, последично, опадања њихове мотивације. Нека истраживања су показала да увођење извесних елемената писмености у раној фази учења може имати позитиван утицај на развој језичке компетенције на страном језику, али је веома битно да се задовоље критеријуми на који начин се то ради.

Латиница у енглеском и српском језику

На основној/општој латиници (латинска азбука од 23 слова) темеље се сва савремена национална латиничка писма. За писање на енглеском језику се такође користи, а с обзиром на то да је преузета непромењена, неки аутори је зову и англо-латинска латиница². За договорени редослед слова у језику у литератури на српском често срећемо термине алфабет и абецеда за енглески назив *the English Alphabet*. Термин абецеда примењује се пре свега на латиничке системе слова и због тога ћемо у овом раду користити термин *енглеска абецеда* за договорени редослед 26 слова у енглеском језику.

Иако многи језици користе латинично писмо (енгл. *Latin alphabet*, такође и *Roman alphabet*), можемо приметити да постоје разлике међу писмима. Нека латинична писма користе додатна слова, дијакритике или лигатуре, док се у неким писмима користе типографски другачије верзије слова (а и а). Одрасле особе углавном и не примете овакве разлике и са лакоћом читају разне типографске верзије латиничног писма, као и комбинацију ћирилица – латиница. С друге стране, то не важи за децу на почетку школовања.

Енглеска абецеда састоји се од 26 слова која се пишу као **велика** (енгл. *large letters*, односно *capital letters / capitals*) и **мала слова**

² Дијакритички знаци у енглеском језику јављају се у облику акута (*café, résumé*), дијарезе (*naïve, Brontë, doppelgänger*) и грависа (*learnèd scholar, agèd man*).

(енгл. *small letters*). Такође се јављају акцентована слова и то је углавном у речима страног порекла, најчешће из француског[□]. Са развојем технологије и телекомуникација јавила се потреба за стандардизацијом карактера. Интернационална организација за стандардизацију (ИСО) усвојила је латиницу (енгл. *Latin alphabet*) као стандард, а с обзиром на доминантност Сједињених Америчких Држава на овом пољу, 26 слова енглеске абеледе (мала и велика) постала су основни ИСО стандард латинице (Табела 1).

A a B b C c D d E e F f G g H h I i J j K k L l M m
N n O o P p Q q R r S s T t U u V v W w X x Y y Z z

Табела 1 Велика и мала слова енглеске абеледе

Српска абеледа се састоји од 30 слова латиничког писма, од чега је 27 посебних, а три су комбинована слова (Lj, Nj и Dž). При писању латинице у српском језику користи се слова латинске латинице, али су додата и слова која одговарају азбуци. Састоји се од тридесет слова (27 простих и три двојна), а према прва четири слова латинице (а, бе, це, де) назива се абеледом. Тим словима су додате квачице (ˇ). У српској латиници, као и у сродним јужнословенским језицима, акцентована слова и диграфи ређају се након оригиналних (С, Ѓ, Ђ, Д, Dž, Ђ, L, Lj, N, Nj, S, Š, Z, Ž).

A a B b C c Č č Ѓ ć D d Dž dž Ђ đ E e F f G g H h I i J j K k
L l Lj lj M m N n Nj nj O o P p R r S s Š š T t U u V v Z z Ž ž

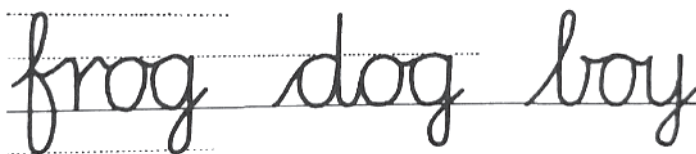
Табела 2 Велика и мала слова српске абеледе

Обе абеледе такође имају и своје писане облике. У другом реду се учи писана латиница са нарочитим освртом на спајање слова. У настави енглеског се ретко кад обрађује писани облик слова (енгл. *cursive / joined up / script handwriting*) (Слика 1 и Слика 2):

abcdefghijklmnopqrstuvwxyz

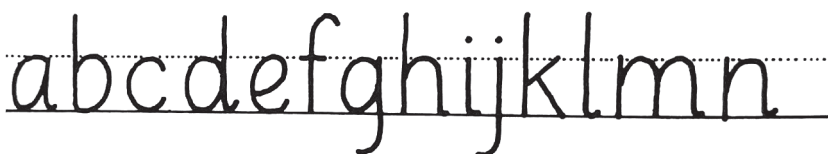
Слика 1 Мала писана слова енглеске абеледе

(Преузето са <https://nha-handwriting.org.uk/handwriting/articles/teaching-fully-cursive-writing-in-reception/>)

Слика 2 Пример речи на енглеском написаних писаним словима латинице
(Преузето из Hubbard et al. 2000: 63-64)

већ се користи комбинација штампаних и поједностављених писаних слова (Слика 3):

Слика 3 Упрошћена верзија латиничког писма у енглеском
(Преузето из Hubbard et al. 2000: 63-64)

Кратка упоредна анализа писама: ћирилица, српска и енглеска латиница

Када започињу школовање у првом разреду основне школе, ученици не познају ниједно писмо. У целом првом разреду се ради на описмењавању деце на матерњем језику и са тим процесом се наставља у другом. У првом полугодишту другог разреда се наставља утврђивање ћириличног писма, а са увођењем латинице се почиње од другог полугодишта другог разреда. У Табели 3 упоредно су представљена велика слова азбуке, српске латинице и енглеског алфабета. У табели су наведена слова по принципу од познатог ка непознатом: у првом реду се налазе слова азбуке са којима се деца упознају у првом разреду, затим следи латиница и на крају алфabet који уче на страном језику. Можемо приметити да од 30 слова ћирилице, деца ће препознати свега седам слова на латиници зато што имају исти графички приказ: А, Е, Ј, К, М, О, Т (у Табели 3 та слова су приказана светло сивом бојом). Другу групу слова би представљала слова која

се разликују од ћириличних, али се на српској латиници и енглеском алфabetу пишу исто: В, V, G, D, Z, I, L, N, P, R, S, U, F, H, C (тамно сива). Можемо приметити да потенцијални проблеми настају код фонографа (слова која се графички пишу исто у ћирилици/латиници/абецеди, али су фонетски у питању други гласови): В, Н, С, Р (обележена масним словима). Поред тога, ту је и слово Х које је деци након првог разреда познато као Х, док у енглеском представља икс. Црном бојом су обележена два слова, односно три слова, која не постоје у српском језику и писму. Иако У доста подсећа на У, то није ни исто слово ни исто графичко представљање.

А	Б	В	Г	Д	Ђ	Е	Ж	З	И	Ј	К	Л	Љ	М	Н	Њ	О	П	Р	С	Т	Ћ	У	Ф	Х	Ц	Ч	Џ	Ш					
А	В	V	G	D	Ђ	Е	Ž	Z	I	J	K	L	Lj	M	N	Nj	О	P	R	S	T	Ć	U	F	H	C	Č	Dž	Š					
А	В	V	G	D	-	Е	-	Z	I	J	K	L	-	M	N	-	О	P	R	S	T	-	U	F	H	C	-	-	-	Q	X	Y	W	

Табела 3 Упоредно представљање великих слова азбуке, абецеди и енглеског алфабета

Када су у питању мала слова, можемо приметити за нијансу већа одступања код графичког приказа слова (Табела 4). У уџбеницима енглеског језика на раном узрасту можемо видети комбинацију малих и великих слова, где је мало а представљено типографском варијантом а. Иако делује слично, латинично и енглеско к се разликује од ћириличног к јер има продужену линију. Једна од најпримењивијих заменица за ученике на овом узрасту, лична заменица за прво лице једине, пише се на енглеском увек великим словом латинице I. Овакве типографске варијанте у почетку делују збуњујуће деци на раном узрасту: одраслим особама је лако да препознају да се ради о истом слову, али децу на раном школском узрасту таква одступања и различитости буне.

а	б	в	г	д	ђ	е	ж	з	и	ј	к	л	љ	м	н	њ	о	п	р	с	т	ћ	у	ф	х	ц	ч	џ	ш					
а	б	в	г	д	ђ	е	ž	z	i	j	k	l	lj	m	n	nj	о	p	r	s	t	ć	u	f	h	c	č	dž	š					
а	б	в	г	д	-	е	-	z	i	j	k	l	-	m	n	-	о	p	r	s	t	-	u	f	h	c	-	-	-	q	x	y	w	

Табела 4 Упоредно представљање малих слова азбуке, српске и енглеске абецеди

Циљ ових табеларних приказа јесте да укаже на разлике које постоје у писању слова у српском и енглеском језику, као и на финесе које могу допринети интерференцији и слабијем напредовању при савладавању писма на страном језику код деце на раном узрасту. У *Нормативној граматици српског језика* дато је у напомени да писменост подразумева јасно разликовање два писма и њихову употребу, читање и писање свих великих и малих штампаних и писаних слова, као и да не треба произвољно мешати мала/велика слова (Пипер, Клајн, Драгићевић 2022: 18).

Писање на српском језику – друго писмо: латиница

Један од најодговорнијих задатака који имају учитељи и наставници страног језика јесте како да оспособе своје ученике да савладају писмо на матерњем и страном језику, као и да јасно разграниче два писма.

Писање је веома сложен процес који садржи више елемената које би требало синхронизовати како би се добио жељени резултат: правилно написана и смислена реч која ће тек у ширем језичком контексту добити своју праву изражајну моћ.

Савладавање технике писања је у фази учења *циљ*, а то значи да треба научити правилну употребу слова према прописаној ортографији, повезивати их једноставно и моторички функционално у речи а ове у реченице, уз примену основних правописних правила. Предмет овог рада јесте ова фаза. Када се правилно писање увежба до степена аутоматизације, оно постаје *средство* за изражавање сопствених мисли и осећања, односно за све видове комуницирања у писменом облику (Вучковић 1993: 41). Тек након ове фазе можемо очекивати од ученика да на страном језику дају писане одговоре на питања, напишу неколико реченица, или да у старијим разредима почну са писањем кратких пасуса.

Учење писања у школама има три повезане фазе:

1. припреме за писање, што је често повезано са читањем
2. савладавање технике писања
3. вежбање и усавршавање писања.

Ученици уче да правилно пишу штампана слова пре него што пређу на писана слова. Важан део у овом процесу је да науче да раз-

ликују писање и спајање слова. Спајање слова се врши улазним и излазним потезима који олакшавају спајање слова. Наставници могу помоћи ученицима да успешно напишу слова тако што ће им показати:

- одакле почети
- у ком правцу вршити покрет руком
- како завршити покрет
- колико покрета треба направити.

Приликом прављења покрета важно је да ученици науче како се примењује принцип „са лева на десно“ и „одозго – нагоре“. Упутства у Наставном плану и програму учења дају јасне смернице шта се очекује да ученици науче кад је писање у питању: да науче да пишу појединачна штампана и писана слова, речи и реченице, да размак између штампаних слова у речима мора да буде равномеран. Код учења писаних слова посебну пажњу треба посветити графичком увезивању слова у речима. Слова треба да буду исте висине и дебљине, а размак између речи уједначен. Писање увежбавати кроз преписивање, допуњавање реченица, састављање реченица на основу слике, састављање реченица на основу низа слика, диктате и самостално писање реченица и краћих текстуалних целина. Поред усвајања облика слова, смера писања самог слова, посебну пажњу треба обратити на просторну оријентацију у свесци. Појединачно писање слова се ограничава на један до два реда у свесци.

Основе писмености на матерњем језику ћирилицом ученици стичу у првом разреду основне школе током првог полугодишта. У другом полугодишту се наставља увежбавање и усавршавање. Са учењем другог писма, односно, латинице почиње се у другом полугодишту другог разреда, с тим што је Наставним програмом наведено да у срединама у којима овај процес отежано иде, може се одложити усвајање другог писма[□]. У срединама у којима би писање представљало оптерећење за ученике, писана слова другог писма могу се обрадити у првом полугодишту трећег разреда.

Препоруке за остваривање описмењавања у другом писму према Наставном програму (2004) јесу следеће:

1. прво се обрађују штампана слова, а потом писана
2. слова се не обрађују монографски већ по групама примењујући принцип од лакшег ка тежем, односно, од познатог ка непознатом:

- прво се обрађују слова која су потпуно или приближно иста у ћирилици и латиници (Аа, Ее, Јј, Оо, Кк; приближно иста Мм и Тт);
- затим се обрађују слова која су потпуно различита у ћирилици и латиници;
- и на крају треба обрадити слова која су истог облика, а различито се изговарају (Сс, Вв, Рр, Пп) у ћирилици и латиници.

С обзиром на то да су ученици већ усвојили ћирилицу, није потребно детаљно пролазити кроз цео поступак обраде слова латинице, већ пажњу посветити следећем: показивање слова, коментарисање њихове графичке структуре, начин писања, сличност и разлике с другим словима, читање. Посебно треба посветити пажњу вежбама усвајања облика слова, њиховом читању и писању у речима и реченицама, као и графичком увезивању.

Импликације за наставу писања енглеског језика на млађем узрасту

Ладо (1973) у својој дефиницији издваја два битна елемента писања на страном језику: језичке елементе и графичко представљање језика:

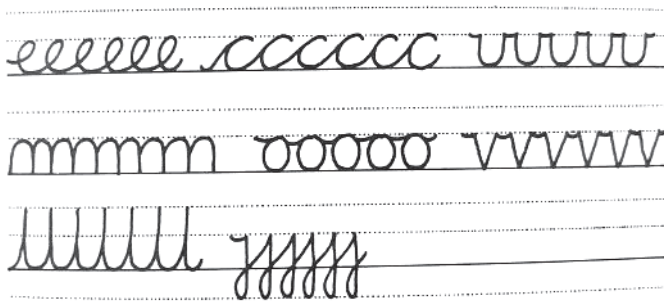
Писање на страном језику ћемо дефинисати као способност продуктивне употребе језика и његових графичких симбола у обичним ситуацијама писања. Одређеније, под писањем на страном језику подразумевамо способност употребе структуре, лексичких јединица и њиховог конвенционалног представљања у најобичнијем писању. (Ладо 1973: 183)

„Језичко време“ на страном језику, како га назива Ладо, разликоваће се према матерњем језику и према оптерећењу које представља графичко представљање. Тај графички изглед језика разликује се у зависности од искуства сваке групе ученика у погледу писања на свом матерњем језику: за говорнике матерњег арапског прва велика промена није само у писму већ и у смеру писања. За оне који

већ пишу на свом језику проблем графичког представљања укључује развијање нових навика, при чему навике писања на страном језику неретко долазе у конфликт са навикама писања на матерњем језику. Овај утицај се може видети и у прилично каснијим нивоима владања језиком.

У овом раду наведено је доста аргумената због којих ученици на раном узрасту у првом циклусу образовања (први и други разред) не треба одмах да пишу слова на страном језику. Специфичност наставе у овом периоду и јесте у томе што је оралног карактера у одговарајућим ситуацијама усмене комуникације. Читање и писање нису предвиђени Наставним програмом за први и други разред и само се у изузетним случајевима могу понудити напреднијим ученицима на елементарном нивоу: „може се понудити као опција само за ученике који то желе и знају, на елементарном нивоу (читање појединачних речи и једноставних реченица, допуњавање речи словом и слично, нипошто самостално писање и диктати)“ („Службени гласник РС – Просветни гласник”, број 10/17).

Уколико се ипак приступи описмењавању ученика на раном узрасту, потребно је узети у обзир напред наведене специфичности учења писања. У претходном поглављу приказане су неке од техника које примењују професори разредне наставе у описмењавању деце и на ћирилици и на латиници, а које су примењиве и у настави страних језика. Када деца крену у први разред, потребно је више пажње посветити развоју fine графомоторике него ли писању слова. Први разред је кључан као *припрема за писање*. Истраживања у нашој земљи показала су да у уџбеницима за страни језик нема довољно подржавајућих активности за развој fine графомоторике, што је и очекивано, јер писање није предвиђено Наставним програмом. Међутим, за такве активности нису ни потребни уџбеници и наставници страних језика их могу спроводити са децом тако што се користи свеска (Ljubojević 2023). Припрема за писање обухвата вежбање графомоторике – правилно држање и вешто коришћење прибора за писање, исцртавање/исписивање различитих линија, овладавање правилним правцем исписивања линија слова, и сл. (Слика 4) .

Слика 4 Вежбе у предбукварском периоду
(припремни период за учење читања и писања)
(Преузето из Hubbard et. al, 2000: 63)

На почетку првог разреда учитељи са децом такође раде на развоју fine графомоторике и не почиње се одмах са писањем слова, што би значило да ни наставници страног језика не би требало да крену са описмењавањем на страном језику и да треба сачекати. Приликом обучавања ученика у почетном писању, учитељ показује фазе покрета руке којима се обликују елементи и облик слова. Он треба да навикава децу да пишу слова која ће бити уједначена по висини, ширини и облику и да остварује приближно једнак размак између слова у речи и реченици.

Из тог разлога се писање на страном језику одлаже до трећег разреда, када прво учитељи припреме децу за писање, науче их да држе оловку и раде са њима на правилном покрету писања слова. Наставници страног језика могу да допринесу овом процесу тако што ће ученицима дати задатке којима се развија фина графомоторика: рад са маказама (сецкање облика), одлепљивање сличица с папира и лепљење у књигу, рад са пластелином, а када је у питању коришћење оловке, корисне активности су прецизно бојење без преласка линија (енгл. *colour*), повезивање (енгл. *match*), заокруживање (енгл. *circle*), повезивање тачака или испрекидане линије (енгл. *trace*) и цртање (енгл. *draw*). Такође се препоручују активности где се ученицима диктира шта да нацртају или како да обоје неку слику (енгл. *colour dictation*), све активности бојења и цртања, израда сликовног речника и илустрација песмица и рецитација, или излагање написаном тексту уз слику или илустрацију (енгл. *sight reading*).

Развој писања на страном језику прати следећи континуум (Scrivener 2005: 193):

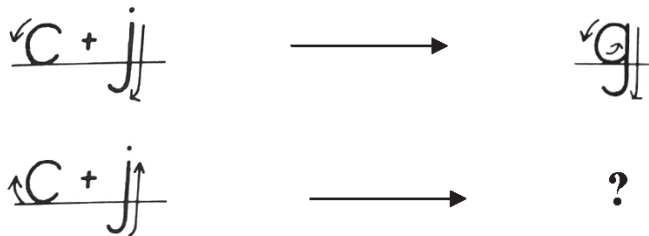
1. Преписивање (копирање) – ученици вежбају исписивање облика слова у свескама за писање, преписују примере са табле или из уџбеника
2. Вежбања – ученици исписују речи, једноставне фразе, реченице
3. Вођено писање – ученици пишу дуже текстове на основу модела и примера, често помоћу корисних израза и фраза, као и шаблона за писање
4. Процесно писање – ученици пишу шта желе уз добијање повратне информације од стране наставника: од одабира теме, прикупљања идеја, организовања мисли, нацрта, итд.
5. Слободно писање – ученици су у стању да пишу слободно без навођења, помоћи или повратне информације од стране наставника уз само дату тему или задатак где ће се рад оценити касније.

Када говори о вештини писања, Браун наводи четири типа писања на основу добијених крајњег резултата: имитативно, интензивно (контролисано), респонсивно и екстензивно (Brown 2004: 220). За ученике на млађем узрасту важно је имитативно, и у трећем и четвртном разреду, контролисано писање. Имитативно писање је када ученик треба да савлада основе писања слова, речи, интерпункције и кратких реченица, а у ту област спада и вештина исправног спеловања и поштовања правила правописа; то је ниво писања на ком ученици савладавају механику писања, док је форма обично битнија од контекста и садржаја.

Од трећег разреда, када се уводи писање, наставници страног језика треба да имају на уму све ове карактеристике и особености писања које смо навели у раду. Не треба *per se* сматрати да су ученици описмењени да користе латиницу у енглеском[□] (или било ком другом језику чије је писмо латинично). Треба ученике и у трећем разреду водити кроз процес описмењавања, увођење у писмо, покрет руке и повезивање слова у речима. Тај процес не треба да траје дуго, али наставници страног језика треба да буду упознати са свим специфичностима увођења енглеске абецеде и да скрену пажњу ученицима на њих: „Нека деца долазе у школу са знањем речи или писањем слова у матерњем језику. Међутим, могу постојати разлике које утичу на

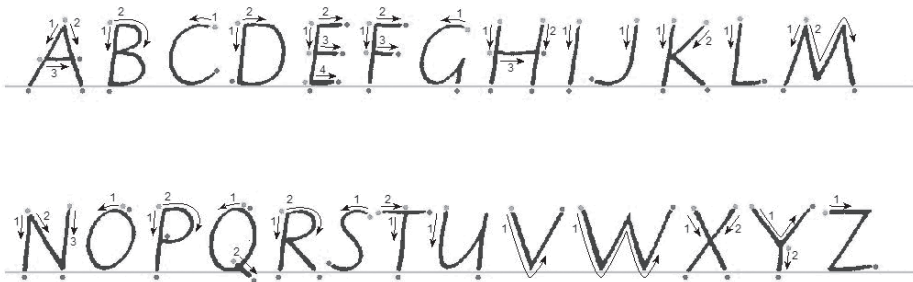
дечје учење, понекад зато што су два писма завааравајуће слична, изазивајући забуну код детета које очекује да се речи спелују или пишу на исти начин.“ (McKay 2006: 255)

Није довољно написати слово/реч на табли и дати инструкцију да се препише у свеске. Ученици треба да науче у ком правцу се врши покрет руком како би се касније та слова повезала. На пример, уколико ученик научи да се латиничко слово **c** пише одозго на горе у супротном смеру од кретања казаљки на часу, а **j** одозго надоле, онда ће лако научити како се пише **g**, док ће погрешно научен покрет изазвати касније проблеме (Слика 5):

Слика 5 Правилан покрет писања слова

Исправно научен покрет писања слова води ка читкијем рукопису и касније бржем писању, бржем процесу мишљења и језичког уобличавања мисли и њиховог исказивања у писаној форми (Слика 6).

Слика 6 Правилан покрет исписивања великих латиничних слова енглеске абецедe³ (преузето из *The Teaching of Handwriting*, Department of Education 2018)

³ Код леворуке деце је покрет мало другачији. У овом раду су представљена правила писања десноруке деце.

Професори разредне наставе приступају групној обради слова другог писма и то су усвојили као најефикасније и најрационалније методичко решење које могу преузети и наставници страног језика. У таквом приступу се упоређују слова по сличности или по разликама, како између слова једног и другог писма, тако и између појединих слова енглеске латинице. Експлицитно учење може помоћи да се спречи лош рукопис јасним указивањем на односе између слова и однос сваког слова према бази писања линија (линија на којој се пишу слова). Увођење слова у групе према њиховим обрасцима писања, тј. полазећи од њихових графичких специфичности, помаже да не дође до мешања слова попут b и d. На основу покрета руке приликом писања, слова енглеске латинице могу се поделити на следећи начин (Табела 5):

Слова која се пишу покретом супротно од кретања казаљки на сату	adgq ceos uy f
Слова „штапићи“	litj
Слова која се пишу покретом у правцу кретања казаљки на сату	mnr hbp
Дијагонална слова	kvwxz
Слова са квачицом са повезивање	σ v w r
Дијагонална повезивања	abcdefghijklmnopstu
Слова без повезивања	g j x y z
Неповезана слова	Сва велика слова и слово Z

Табела 5 Подела слова на основу покрета писања
(преузето и адаптирано из *The Teaching of Handwriting*,
Department of Education 2018)

Приликом писања слова треба обратити пажњу на следеће елементе:

- величина слова – слова треба да буду исте величине и сви елементи слова пропорционални
- нагиб – слова треба да буду усправно написана или под нагибом од највише 10-20° удесно
- размак између слова – међусобни размак не треба да буде ни превише велики ни превише мали
- облик – слова из исте групе треба да буду написана на исти начин и да буду конзистентна у облику.

Како би се сви ови захтеви успешно савладали, корисне активности су вежбе праћења слова по испрекиданим линијама/тачкицама (енгл. *tracing activities*). Истраживање које су спровели Смит, Маклафлин, Нејман и Риналди (2013) показало је да је ефикасно и применљиво при учењу уколико ученицима (укључујући и оне са инвалидитетом) дамо таква вежбања где је задат почетак писања слова (почетна тачка) и могућности да прате слова како би научили величину, нагиб и облик, а затим и постепено ишчезавање тих смерница (енгл. *fading prompts*) (Smith et al. 2013).

The image shows two worksheets for tracing the letter 'Z'. Both are titled 'Fading Letters'.
 The left worksheet includes:
 - A zipper illustration and the word 'Zipper' next to a large 'Z'.
 - A section for tracing over each letter with a finger, showing three 'Z's with arrows indicating the stroke direction.
 - A section for tracing inside each letter with a pencil, showing three 'Z's with arrows.
 - A row of six 'Z's for tracing with a pencil.
 - A row of six dashed 'Z's for tracing with a pencil.
 - A row of six boxes, each starting with a dot, for writing the letter.
 - A row of six boxes for writing the letter.
 - A line for writing six capital letters.
 The right worksheet includes:
 - A cartoon animal at a zoo and the word 'ZOO' next to a large 'Z'.
 - A section for tracing over each letter with a finger, showing three 'Z's with arrows.
 - A section for tracing inside each letter with a pencil, showing three 'Z's with arrows.
 - A row of seven 'Z's for tracing with a pencil.
 - A row of seven dashed 'Z's for tracing with a pencil.
 - A row of seven dots for writing the letter starting from the dot.
 - Two lines for writing seven letters.

Слика 7 Пример активности за праћење слова са постепеним ишчезавањем смерница (Преузето из приручника *Fading Alphabet*, <https://www.yourtherapysource.com/product/fading-alphabet/>)

Све наведено треба узети у обзир не само када очекујемо од ученика да пишу већ и када сами као наставници пишемо по табли. Ученици копирају наставниково писање и уче по моделу, што, уколико науче погрешно, може да изазове проблеме у матерњем језику.

Тек када су ученици научили како се пишу латиничка слова у српском и енглеском, можемо дати сложеније задатке. У млађим разредима основне школе једино је могуће радити са ученицима на преписивању (на почетку када их наставник упознаје са енглеском абecedом), односно вежбању. Примери ортографских вежби могу бити (Слика 8):

Copy these letters:												
<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>j</i>	<i>k</i>	<i>l</i>	<i>m</i>
<i>n</i>	<i>o</i>	<i>p</i>	<i>q</i>	<i>r</i>	<i>s</i>	<i>t</i>	<i>u</i>	<i>v</i>	<i>w</i>	<i>x</i>	<i>y</i>	<i>z</i>

Read the words and copy them:												
school	_____											
pencil	_____											
teacher	_____											
friend	_____											
book	_____											

Write the missing letters:												
												
c _ _												

Слика 8 Примери задатака за писање на млађем узрасту
(преузето из Томовић 2019: 80-81)

Познате игровне активности којима се увежбавају слова и службе за описмењавање млађе деце јесу игра вешања (енгл. *hangman*), ајкула (енгл. *spelling shark*), писање испод флешкартице (енгл. *flash card*), тј. залепити испод написану реч, повезивање написаних речи са сликом. Љубојевић (2010) у свом раду о примени диктата на млађем узрасту заступа тезу о непримењивости традиционалних ортографских диктата као технике за учење и оцењивање писања. Уместо тога је могуће осмислити наставу на различите начине са активностима које укључују писање кроз диктат (на пример, диктат у пару / у групи, вршњачки рад на записивању речи или реченица).

Веома је важно напоменути да се активности читања и писања према важећим правилницима не смеју оцењивати у првом и другом разреду, чак и ако је наставник проценио да је било могуће радити писање са ученицима.

Закључак

У овом раду су представљене неке специфичности почетне наставе писања на енглеском језику у млађим разредима основне школе, са посебним освртом на први, други и трећи разред. Иако настава у прва два разреда треба да буде без писања, можемо приметити да се елементи писања налазе у уџбеницима почев од другог разреда, као и да наставници енглеског језика раде са децом на писању (писање речи, понекад чак и целих реченица). У трећем разреду је увелико присутна техника оцењивања ученика путем диктата или писаног текста, а да пре тога није посвећена довољна пажња енглеском писму у смислу разлика које се јављају између српске и енглеске латинице. Разлике се односе, пре свега, на нова слова која се јављају као и на типографске варијанте енглеске абецете које нису исте као у српском. У овом раду смо се задржали на разликама у штампаним словима и на упрошћеној верзији енглеске абецете која је доминантно присутна у свим уџбеницима. На крају рада представљене су импликације за наставу енглеског језика и дати примери активности које би наставници могли да примене у раду са својим ученицима како би стручније обавили описмењавање ученика. С обзиром на то да је Наставним програмом дат простор да се може увести писање у другом разреду, али само са децом која то желе и показују скло-

ности ка томе, уколико се наставник страног језика одлучи за такав приступ, неопходно је да узме у обзир све наведене специфичности како не би дошло до интерференције са описмењавањем на матерњем језику на другом писму.

Овај рад представља покушај да се скрене пажња на веома озбиљну тему почетног описмењавања на страном језику. Наставници страног језика нису формално имали обуку као учитељи, али уколико се ова идеја пажљиво размотри, може да донесе промену у образовању наставника страног језика на факултетима, односно да се уведе у методику и део који се односи на методику почетног читања и писања тако да се наставници стручно оспособе за обуку деце. Тај део не мора да буде у виду посебног предмета, али је сасвим довољно да будући наставници постану свесни изазова са којима ће се сусрести у млађим разредима када је у питању писање. Овакав приступ отвара простор за модификацију Наставних програма у првом и другом разреду у делу који се односи на писање.

Литература

Brown, H. D. (2004). *Language Assessment and Classroom Practices*. New York: Pearson Education Limited.

Department of Education, E. a. (2018). *The Teaching of Handwriting, Revised Edition*. Melbourne, Victoria, Australia: Department of Education, Employment and Training. Retrieved from <https://www.education.sa.gov.au/docs/sa.gov/handwriting-program.pdf>

Edelenbos, P., Johnstone, R., Kubanek, A. (2006). *The main pedagogical principles underlying the teaching of languages to very young learners. Languages for the children of Europe. Published Research, Good Practice Main Principles*. European Commission. Retrieved from https://ec.europa.eu/assets/eac/languages/policy/language-policy/documents/young_en.pdf

Hubbard, P., Jones, H., Thornton, B., Wheeler, R. (2000). *A Training Course for TEFL*. Oxford: Oxford University Press.

Ljubojević, D. (2023). The Pedagogy of Handwriting in English Language Teaching: A Comprehensive Analysis of Resources and Challenges in Serbia's Elementary Schools. *Belgrade English Language and Literature Studies*, 15(1), 139–163. doi:<https://doi.org/10.18485/bells.2023.15.7>

Mertens, J. (2022). Schrift im Französischunterricht in der Grundschule: Lernhemmnis oder Lernhilfe? *Neusprachliche Mitteilungen aus Wissenschaft und Praxis*, 55(3), 141 - 149.

Scrivener, J. (2005). *Learning Teaching*. Oxford: MacMillan.

Smith, E., McLaughlin, T. F., Neyman, J., Rinaldi, L. (2013). The Effects of Lined Paper, Prompting, Tracing, Rewards, and Fading to Increase Handwriting Performance and Legibility with Two Preschool Special Education Students Diagnosed with Developmental Delays, and Fine Motor Deficits. *Journal on Educational Psychology*, 6(4), 23-29. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1101773.pdf>

Tomović, N. (2019). *Applied Linguistics and English Language Teaching*. Beograd: FOCUS - Forum za interkulturnu komunikaciju.

Vickov, G. (2005). Postoji li negativan utjecaj ranoga uvođenja pisanja na stranome jeziku na pisanje na materinskome jeziku. *Strani jezici*, 34(4), 285-302. Retrieved from https://stranijezici.ffzg.unizg.hr/wp-content/uploads/2020/06/SJ_34_4_1.pdf

Вучковић, М. (1993). *Методика настави српског језика и књижевности за III и IV годину педагошке академије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ладо, Р. (1973). *Технологије у настави страних језика*. Београд: Научна књига.

Љубојевић, Д. (2010). Примена диктата у настави енглеског језика на раном узрасту. *Иновације у настави: часопис за савремену наставу*. Retrieved from <http://www.uf.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2011/04/ino02-ispravljeno.pdf>

Љубојевић, Д. (2024). Ставови наставника страних језика према настави почетног писања на млађем школском узрасту. *Методички виђици*.

Милатовић, В. (1990). *Настава почетног писања и читања - љручник за учитеље и студенте педагошке академије за образовање наставника разредне наставе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Пешићан, М., Јерковић, Ј., Пижурица, М. (2002). *Правилник српског језика*. Нови Сад, Београд: Матица српска, Завод за уџбенике и наставна средства.

Пипер, П., Клајн, И., Драгићевић, Р. (2022). *Нормативна граматика српског језика (Четири, измењено и допуњено издање)*. Нови Сад: Матица српска.

Поповић, Р. (2010). Развијање вештине писања на енглеском језику. *Иновације у настави - часопис за савремену наставу*, 23(2), 37-47. Retrieved from <http://www.uf.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2011/04/ino02-ispravljeno.pdf>

Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања. (2005). *Службени гласник Републике Србије - Просветни гласник*, 1/2005-1. Службени гласник Републике Србије. Retrieved from <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/viewdoc?uuid=09167d3a-ba47-4200-a24b-e6533b425c10>

Danijela D. Ljubojević

**ON SOME ASPECTS OF TEACHING INITIAL WRITING
IN ENGLISH IN THE EARLY GRADES**

Summary: This paper considers some specific aspects of teaching initial writing in English in the early grades of elementary school and the challenges that such teaching faces. The scope of the paper is writing as a set of knowledge, habits, skills and abilities of correct graphic formation of cursive and printed letters in English. In order to present all the specific aspects and challenges, we analyse both Serbian and English Latin scripts due to possible interference and presenting techniques for initial writing in the mother tongue. The approach of group processing of letters of the second alphabet has been accepted and applied by class teachers as the most efficient and rational methodological solution that can also be adopted by foreign language teachers. In such an approach, letters are compared and contrasted, both between the letters of one alphabet and another, and between individual letters of the English Latin alphabet. Explicit learning can help prevent poor handwriting by clearly indicating the relationships between letters and the relationship of each letter to the line writing base (the line on which the letters are written). The grouping of letters according to their writing patterns, i.e., starting from their graphic specifics, helps to avoid any potential confusion of letters like b and d. In the end, the activities and techniques for developing writing techniques in foreign language classes are listed, by means of which this approach would be implemented into the teaching practice, all in accordance with the developmental abilities of students and didactic recommendations in our educational system. The recommendations are important not only for English language teachers, but also for all other foreign language teachers who teach languages based on the Latin alphabet.

Key words: English language teaching, English, early grades, primary school, writing, literacy, Latin-based script.